

УДК 35:332.122:338.43

Степаненко Сергій Васильович,

д. держ. упр., доцент кафедри менеджменту НАУ “ХАІ”;

Бушнов Валерій Васильович,

к. т. н., перший віце-президент Універсальної товарної біржі БІГРАНД,

м. Харків

РОЗРОБКА ЕЛЕМЕНТІВ АГРАРНОГО РИНКУ ЯК СИСТЕМИ ТА АСПЕКТИ ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Розглянуто основні елементи аграрного ринку як системи. Проаналізовано ситуацію, яка склалася зараз в Україні щодо розбудови інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: інструменти управління, ринкові механізми, інфраструктура аграрного ринку.

Постановка проблеми. Практика останніх років свідчить про необхідність пошуку нових механізмів і методів державного регулювання процесів економічного розвитку у сфері сільськогосподарського виробництва України.

Аналіз світового та вітчизняного досвіду дає підстави стверджувати, що успішна сучасна економіка потребує державного втручання та регулювання. Без активної ефективної державної політики неможливо забезпечити економічне зростання та сталий економічний розвиток. Державне регулювання аграрного сектору економіки покликане забезпечувати його рівновагу та сталий розвиток.

Мета державного регулювання економіки – створити таку господарську систему, яка б орієнтувалася на вибір найефективніших варіантів використання наявних факторів виробництва та забезпечення сприятливих соціально-економічних умов життєдіяльності. Теорія державного регулювання економіки наголошує на необхідності системного підходу до вибору засобів і методів впливу держави на суб'єкти економічних відносин.

Економіка поділяється на два принципово різних види залежно від поставлених цілей і засобів досягнення мети. Вона може навчити окремого підприємця або структуру збагатитися безвідносно до суспільного добробуту, а

може мати своїм пріоритетом формування достойного добробуту для більшості членів суспільства, укріплення і розвиток генетики народу [1].

Найважливішою передумовою ефективного здійснення економічної політики держави є наявність механізму державного регулювання економіки, який визначається як сукупність різноманітних важелів, інструментів, за допомогою яких держава здійснює економічну діяльність.

Державне регулювання економічними процесами зумовлюється самою сутністю держави як інституту, покликаного відображати загальну волю та інтереси більшості населення.

Трансформаційні зміни в економіці вимагають від держави нових підходів, методів та інструментів регулювання економіки. Для забезпечення гармонізації національної та глобальної економіки держава вже тепер повинна розробити стратегію ефективного входження України у глобальний світ.

Державне регулювання економіки в умовах ринкового господарства є системою типових заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, яких вживають правомочні державні установи й суспільні організації з метою стабілізації та адаптації існуючої соціально-економічної системи до умов, що склалися.

В Україні здійснюються економічні реформи, тому сьогодні як ніколи потрібні зусилля для поживлення господарського життя з метою забезпечення стабілізації економіки та прискорення економічного розвитку. Ефективність державного регулювання зростає, коли ці важелі застосовуються не випадково, а системно.

Формування раціональних ринкових інструментів є надзвичайно актуальним завданням сучасного етапу розвитку економіки України. Неможливо ефективно управляти економікою за допомогою ринкових методів і намітити шляхи розвитку й виведення України із кризи, не створивши ринкових інструментів і відповідних механізмів управління [2].

Особливо гостро стоїть питання раціонального управління фінансовими і товарними потоками в аграрному секторі економіки. Відсутність послідовних кроків реформування внутрішнього ринку призвело до згорання національного

виробництва, скорочення експорту і, як наслідок, втрати сфер впливу на міжнародних ринках. Україна, маючи величезний потенціал щодо виробництва сільськогосподарської продукції, стала імпортувати цукор, картоплю, м'ясо та інші продукти харчування. Труднощі, які виникають перед підприємствами у зв'язку з переходом до ринку, у більшості випадків пов'язані з відсутністю ринкових інструментів. В Україні немає бірж й оптових ринків сільськогосподарської продукції, тобто необхідних інституціональних суб'єктів, які мають працювати як регулятори ринку. Тому управлінський персонал підприємств не має досвіду роботи на біржі та оптових ринках сільськогосподарської продукції і тому не може їх використовувати у своїй діяльності. Таким чином, інституційне забезпечення визначення ринкової вартості товару і ціноутворення на агроринку практично відсутнє [3].

Мета статті – розглянути та проаналізувати аграрний ринок як систему і на основі цього виділити найважливіші законодавчо-правові аспекти забезпечення створення його елементів та ефективного функціонування.

Виклад основного матеріалу. Концепція, що використовується для забезпечення оптимальних показників ефективності агроринку, спрямована на визначення головної й другорядної цілей, принципів, положень і умов створення, а також функціонування аграрного ринку. Висока ефективність агроринку може забезпечуватися за рахунок синтезу інституційних структур і вибору значень їх параметрів, процесів і алгоритмів діяльності, що відповідають світовому рівню.

Сільськогосподарське виробництво – це унікальна специфічна галузь. Будь-які інші галузі виробництва є за своєю суттю споживаючими, вони здатні лише перевести ту чи іншу річ з одного стану в інший, наприклад: руда – метал – автомобіль; зерно – борошно – хліб. І тільки в сільському господарстві в процесі фотосинтезу за рахунок безоплатної сонячної енергії відбувається процес не перетворення, а виникнення нового продукту, який дає основу життя на Землі. Питання продовольчої безпеки для державного суверенітету важать значно більше, ніж військова техніка. Чому так сталося,

що ця база для України галузь опинилася в ситуації колосального за своїми наслідками занепаду?

При підвищенні ставки кредитного відсотку першими з народногосподарського комплексу випадають галузі з довгим періодом обороту капіталу, до яких належить сільськогосподарське виробництво. При цьому керівництво країни сподівалось на те, що абстрактний ринковий механізм все відрегулює. Однак відомо, що нерегульований ринок невідворотно налаштовується на максимізацію прибутків лихварів, виробників алкоголю та ін. У нерегульованому ринку рентабельність завжди знижується від прилавка до землі.

Метою розробки ефективного аграрного ринку є вивід його складових на якісно новий рівень за галузевими напрямками відповідності функціональним можливостям, технологіям, принципам дії, структурам і параметрам.

Розглянемо загальну структуру атрибутів агроринку (рисунок).

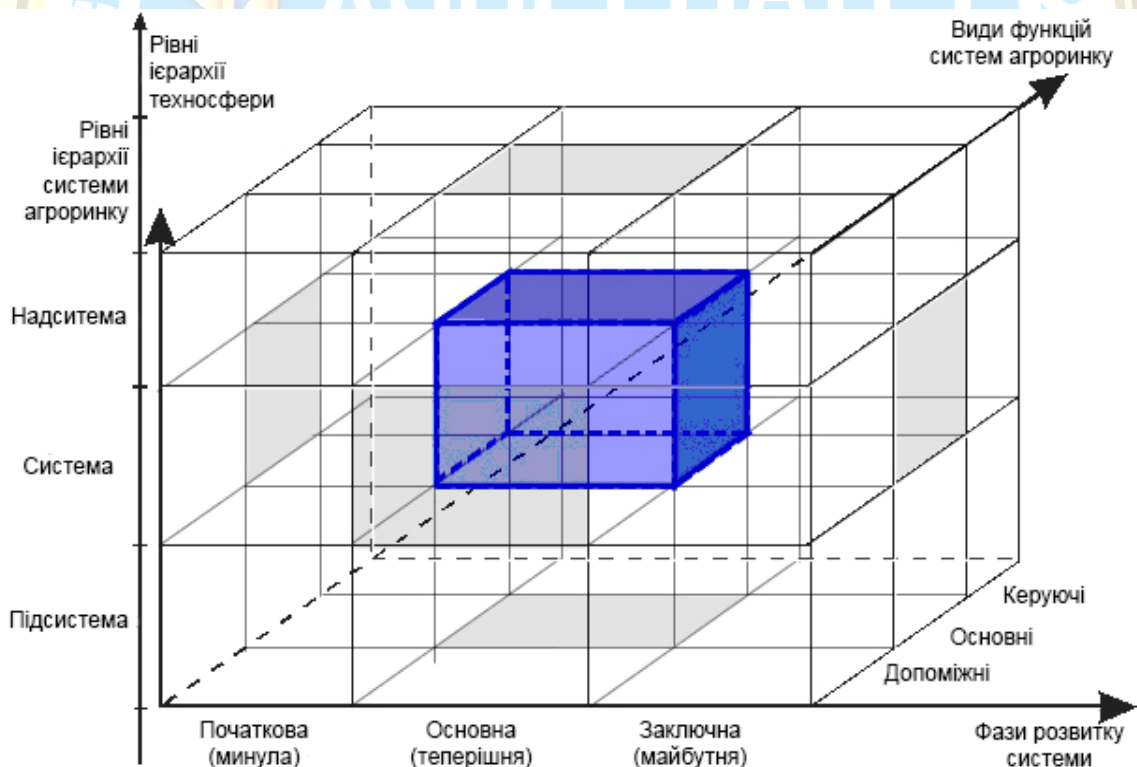

Рисунок. Структура атрибутів агроринку як системи

На рисунку показано зв'язок головних атрибутів агроринку як системи: рівні ієрархії, види функцій, фази розвитку, а також виділено його ядро.

Ядро відповідає рівню ієрархії власне системи агроринку у загальній ієрархії техносфери [5] і його основним функціям на даний час. Воно визначає систему агроринку і водночас задає його основну відмінну ознаку у сфері суттєвих атрибутів інституційних суб'єктів, наведених у таблиці.

Таблиця

Суттєві атрибути інституційних суб'єктів

<i>№ з/п</i>	<i>Суттєві атрибути інституційних суб'єктів</i>
1	Область застосування
2	Призначення
3	Функції
4	Кластери технологічних принципів дії
5	Процеси функціонування і розвитку
6	Структури
7	Параметри

Зазначену в таблиці частину атрибутів, що стосуються на визначення галузі застосування і призначення інституційних суб'єктів, можна розглядати як зовнішню по відношенню до системи агроринку, що розкриває значення характерних ознак надсистеми. Функції, принципи дії, процеси, структури і параметри є внутрішніми атрибутами системи агроринку і відповідних підсистем. Вони мають відповідати зовнішнім атрибутам.

Система агроринку є ідеальною, якщо забезпечує повне досягнення цілей при мінімальних витратах ресурсів у визначені проміжки часу з максимальною вигодою (стратегічною, тактичною, соціально-економічною, екологічною та ін.) при природних обмеженнях на її функціонування і розвиток.

При цьому важливою особливістю агроринку є його інтегральна побудова і оптимальне забезпечення ефективних робочих і технологічних процесів в економіці агропромислового комплексу на надсистемному рівні.

На підсистемному рівні супідрядна ціль полягає в тому, щоб отримати найефективнішу інституційну структурну базу по номенклатурі і масштабних факторах, котра визначає надзвичайно високі показники економічної ефективності системи агроринку в цілому.

Вимоги, котрі відображають обмеження надсистеми для самої системи, є

основними базовими принципами й положеннями, що пов'язані зі створенням ефективного аграрного ринку. Враховуючи дані, наведені в [5–6], на основі сформульованої доктрини основними обмежувальними принципами можна вважати наступні:

- відповідність загальним законам розвитку природи і суспільства – відображає загальні вимоги відповідності загальним законам розвитку економіки і направленості дій;

- відповідність світовому порогу знань – це відображення головної умови досягнення граничної ефективності інноваційності інституційних суб'єктів;

- вертикальна і горизонтальна інтегрованість – зв'язок інституційних суб'єктів в умовах реалізації мети у складі аграрного ринку і у відповідності до вимог надсистеми при раціональних межах системи;

- орієнтація на надзвичайно високі показники ефективності і глобальну конкурентноспроможність – відображає умови здійснення діяльності в міжнародній ринковій інфраструктурі;

- спрямованість на формування технологій п'ятого, шостого і наступних технологічних укладів – орієнтує на діяльність, котра реалізує головні пріоритети розвитку агропромислової галузі.

При виборі управлінських рішень під час створення агроринку вимоги-принципи надсистем вищого ієрархічного рівня по відношенню до своїх супідрядних систем слід розглядати як досягнення, котрі при проектуванні інституційних суб'єктів агроринку є обов'язковими для виконання.

Розглянемо агроринок у різних умовах, що створюють надсистему. Для цього виділимо основні види базових обмежень, серед яких:

- глобальні обмеження, що відображають соціальні, економічні, науково-технічні і технологічні прогнози. Вони необхідні для визначення множини субпідрядних цілей, меж розвитку і профільних обмежень при створенні інституційних суб'єктів агроринку;

- системно-ієрархічні обмеження, котрі використовуються для формування структурного складу інституційних суб'єктів системи агроринку і його підсистем;

– інноваційні обмеження – для розробки методів інноваційного розвитку аграрного ринку.

При створенні агроринку держава виконує такі функції:

- законодавче регулювання основ економічної, господарської діяльності;
- контроль за дотриманням встановлених законом правил економічної та господарської діяльності;
- захист відносин та прав учасників господарської діяльності, що виникають у зв'язку із виконанням цих правил;
- забезпечення соціальної спрямованості економіки.

Із цього виникають необхідні законодавчо-правові аспекти.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, можна сформулювати основні положення і умови для забезпечення високої ефективності аграрного ринку, із врахуванням реалізації повного життєвого циклу інституційних суб'єктів:

1. Система агроринку повинна забезпечувати реалізацію видів функцій агропромислового комплексу: основних, управлінських і допоміжних. Головною умовою виконання цього положення є організація відповідних структур, параметрів і алгоритмів функціонування агроринку і його підсистем, відповідно антропоному принципу із врахуванням усіх етапів життєвого і більш високих циклів розвитку.

2. Функціонування підсистем агроринку повинно будуватися по паралельно-послідовному принципу з максимальною ефективністю. Це необхідно для забезпечення прозорого ціноутворення на продукцію агропромислової галузі. Для реалізації цього положення необхідно застосувати інтегроване управління, що поширюється на всю ієрархію рівнів системи агроринку, і множину інших способів управління, що застосовуються для складних напівфункціональних систем [7].

3. При створенні агроринку необхідно забезпечити функціонування підсистем, направлене на погоджений загальний кінцевий результат. Це положення витікає із необхідності досягнення кінцевого загального результату діяльності системи відповідно призначення і головної цільової функції агроринку. Головною функцією агроринку є цільова, що відповідає системній

стратегії, тобто організація процесу продажу агропродукції за ринковими цінами з можливістю забезпечення планування виробництва з використанням форвардних і ф'ючерних механізмів.

4. Забезпечення високої ефективності агроринку по вибіркових критеріях із врахуванням наявних обмежень на всіх ієрархічних рівнях системи. Головною умовою його реалізації є комплексна оптимізація інституційних суб'єктів агроринку.

5. Забезпечення підбору ефективних критеріїв оптимальності суб'єктів ринку при створенні і функціонуванні агроринку, а також умов зміни структур і параметрів його інституційних суб'єктів. Реалізація цього положення можлива при науковому обґрунтуванні видів і типів критеріїв.

Зазначені головні принципи, умови та основні положення можуть бути забезпечені при варіативному підході до формування області застосування, необхідного призначення, функціональності та інших базових атрибутів агроринку. Необхідність виконання комплексної структурно-параметричної оптимізації агроринку передбачає реалізацію можливостей з прозорого ціноутворення, створення умов для оптимізації планів агровиробників з виробництва сільськогосподарської продукції (можливість укладання форвардних контрактів), забезпечення страхування (хеджування) від несприятливих цінових коливань на ринку (можливість укладання ф'ючерних контрактів) та ін.

Визначення конкретних положень наведеної концепції і розробка методу її реалізації можуть бути виконані на основі алгоритму, котрий створює інформаційні передумови для розробки структурних і параметричних моделей інституційних суб'єктів агроринку і його підсистемних елементів із врахуванням впливу надсистеми.

Агропромисловий комплекс в цілому, з його характеристиками і параметрами, є надсистемою відносно аграрного ринку. Задача агроринку – забезпечити ефективну роботу агропромислового комплексу, котрий в свою чергу повинен дозволити економіці країни ефективно виконувати свої функції.

У подальших дослідженнях необхідно конкретизувати характеристики

інституціональних суб'єктів та необхідні законодавчо-правові акти для ефективного функціонування аграрного ринку.

Якщо ми хочемо зберегти Україну як суверенну державу, то ми зобов'язані зупинити непосильне банківське лихварство, провести розрахунки рівнянь міжгалузевого балансу та обґрунтувати математично-економічно податково-компенсаційну політику, яка б забезпечувала взаємопов'язаний розвиток народногосподарського комплексу країни. При цьому всі галузі, включаючи і сільське господарство, повинні стати в кадровому та фінансовому відношенні однаково привабливими.

Список використаних джерел:

1. Степаненко С. В. Державне регулювання процесів економічного розвитку в сфері суспільного відтворення: регіональний аспект : дис. ... д-ра держ. упр. : 25.00.02. Запоріжжя, 2016. 383 с.
2. Тернюк Н. Э., Сердюк А. Д., Бушнов В. В. Роль рыночных инструментов в государственном управлении экономикой Украины, на примере агропромышленного комплекса. *Сучасні проблеми науки та освіти* : XI Міжнар. наук.-практ. конф., 29 квіт. – 9 трав. 2011 р. Ялта, 2011. С. 151–153.
3. Малахова Н. Б. Институциональное обоснование стоимости товара как интереса общества в каждом акте рыночного обмена. *Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая*. 2010. Вып. 38-1. С. 25–27.
4. Павленко А., Пастухов А., Войчак А. Концепция и организационно-экономические принципы развития национального рынка Украины. *Економіка України*. 1994. № 3.
5. Тернюк Н. Э., Дудукалов Ю. В., Федченко В. В., Гладкая Н. Н. Системно-процессное моделирование технических систем в GALS-технологиях. *Открытые информационные и компьютерные интегрированные технологии* : сб. НАКУ “ХАИ”. 2011. № 49. С. 124–133.
6. Беловол А. В., Кордюк В. А., Тернюк Н. Э. Общие модели структур циклов, функций и процессов технологических систем. *Автомобильный транспорт* : сб. науч. тр. 2005. Вып. 16. С. 112–116.
7. Беловол А. В. Обеспечение производительности многономенклатурных механообрабатывающих производств на основе синтеза структур технологических систем : дис. ... канд. техн. наук : 05.02.08. Харьков, 2011. 194 с.
8. Степаненко С. В. Суспільно-корисна економіка та її основні принципи і розрахунки на прикладі соціально-економічного розвитку сільськогосподарського регіону. *Збірник наукових праць НАДУ*. 2012. № 2. С. 105–113.

Stepanenko S. V., Bushnov V. V. Developing elements of agricultural market as system and aspects of its provision.

The basic elements of the agrarian market as a system are considered. The current situation with building of the infrastructure of the agricultural market of Ukraine has been analyzed.

Key words: management tools, market mechanisms, infrastructure of agricultural market.

Надійшла до редколегії 10.07.2018 р.